

Kulttuuriministeri Suvi-Anne Siimes

Puhe yleisötilaisuudessa Keravan kirjastossa perjantaina 19.2.1999

Olemme juuri saaneet uuden kirjastolain. Lait ovat oman aikansa tulkkeja. Ne heijastavat johonkin instituutioon kohdistuvia yhteiskunnallisia odotuksia. Kunnalliseen yleiseen kirjastoon kohdistetaan lukuisia odotuksia ja toiveita. Kirjaston tulisi olla perinteinen kodikas, lapsuuden muistot mieleen palauttava pieni olohuone ja toisaalta samalla nykyaikainen virtuaalikirjasto kaikkine uusiutuvine laitteineen ja uusine aineistomuotoineen.

Ominaista nykyajan kirjastolle onkin sen moninaisuus. Kirjaston vahvuutena on perinteisesti, että siellä oleva kulttuurinen ja tieteellinen tieto on hyvin laaja-alaista. Kirjastossa on kulttuuria. Siellä on tieteellistä tietoa. Kirjastojen aarteisto koskee tiedon käsitettä hyvin laajasti ymmärrettynä. Se koskee yhtä hyvin tieteen kuin taiteenkin kertomuksia.

1900-luvun alussa kirjastoalan merkittävä vaikuttaja Helle Kannila opasti kirjastossa työskenteleviä : "Kun perustetaan jokin laitos ja pidetään sitä yllä, on sekä perustettaessa että myöhemmin yleispiirtein oltava selvillä sen tarkoituksesta sekä sen toiminnan rajoista ja muodoista". Helle Kannilalla oli selkeä visio kirjaston tehtävästä, joka sopii erittäin hyvin myös tähän aikaan. Jokaisen kirjaston on itse määriteltävä oma visionsa ja tehtävänsä ja tarkoituksesta ja tarvittaessa selkeytettävä sen toiminnanrajat.

Ensimmäinen, vuodelta 1928 peräisin oleva kirjastolain tehtävämäärittely on hämmästyttävän ajankohtainen sekin. Kirjastojen tehtävänä oli tuolloin "tarjota maksutta kirjallisuutta ja henkilöstöpalveluja kansalaisille kansansivistyksen kohottamiseksi ja kansalaisten itseopiskelun edistämiseksi." Sama ajatus löytyy vasta hyväksytyssä uudessa kirjastolaissa, jossa todetaan, että "kirjaston tehtävänä on edistää kansalaisten yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen".

Suomessa on vaalittu koko 1900-luvun ajan sangen yksimielisesti periaatetta, että koko väestöllä on mahdollisuus päästä kirjallisuuden ja tiedon lähteille maksutta. Vaikka yhteiskunta ympärillä on muuttunut hyvin paljon, on kunnallisen kirjaston avoin ja maksuton palveluperiaate asia, jota ei ole haluttu muuttaa lainsäädännöllä. Vaikka viimeisen kymmenen vuoden aikana on aika ajoin keskusteltu kirjastopalvelujen maksullistamisesta, asia ei ole edennyt satunnaista keskustelua pidemmälle. Eduskunnan käsittelyssä kirjastopalvelujen maksuttomuus hyväksyttiin yksimielisesti. Tämän voi sanoa olevan selvä osoitus siitä, miten tärkeänä koetaan kirjastojen tarjoama vapaa pääsy kulttuurin ja tiedon lähteille.

Kirjastojen aineistohankinnoista annettiin aiemmin tarkkoja ohjeita, joista luovuttiin vasta vuonna 1992 kirjastolain supistamisen yhteydessä, kunta-valtio -suhde muutenkin muuttui kuntien vapauden kasvaessa. Saadut kokemukset toivat kuitenkin asian uudelleen esille nyt voimaanastuneen lain valmistelun aikana. Uuteen lakiin kirjattiin, kuten aikoinaan vuonna 1928 - vain eri sanoja käyttäen että asiakkaiden käytettävissä tulee olla uusiutuva kirjastoaineisto ja välineistö. Juuri ajan tasalla oleva aineisto ja ammattitaitoinen henkilöstö tekevät kirjastosta kirjaston ja viestittävät antamiensa kirjasto- ja tietopalvelujen laadusta ja tasosta.

Hyvät kuulijat,

Kirjaston tehtävä toimia ihmiskunnan muistina on kirjaston perustehtävä, joka ei katoa. Pikemminkin tämä tehtävä tulee vahvistumaan sen jälkeen, kun tekninen infrastruktuuri on rakennettu. Kirjastojen kautta ihmiskunnan kertomukset säilyvät ja siirtyvät aina uusille

sukupolville, jotka puolestaan lisäävät niihin oman näkökulmansa ja kertovat ne aina uudelleen.

Panostaminen kirjaan ja perinteiseen toimintaan asetetaan usein vastakkain kirjastojen verkottumiskehityksen ja teknologian hallinnan kanssa. Tällainen vastakkainasettelu on tarpeetonta eikä se palvele kirjastojen etua. Kirja on edelleen tärkeä väline, mutta sen rinnalle on tullut uusia aineistomuotoja. Nopeaa tiedonvälitystä ja jatkuvaa päivytystä edellyttävä tieto tallennetaan jo nyt ja tulevaisuudessa yhä enemmän sähköiseen muotoon.

Olemme tottuneet ja kiintyneet kirjaan, jota voi konkreettisesti koskettaa ja käsitellä. Kansamme lukutaito edustaa kansainvälistä huippua. Nämä seikat eivät ole olleet esteenä sille tosiasialle, että Suomi on kiistatta johtava maa maailmassa, mitä tulee yleisten kirjastojen Internet-yhteyksiin ja tietotekniikan hyväksikäyttöön. Tällä hetkellä yli 90 % yleisistä kirjastoista tarjoaa asiakkailleen pääsyn Internetiin. Kirjastoja käytetään Suomessa enemmän kuin missään muussa maassa. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että suomalainen kirjastoväki on tarttunut ajan haasteisiin nopeasti, avoimesti, uteliaasti ja innovatiivisesti.

Uuden kirjastolain lähtökohtana ovat väestön tarvitsemat *kirjasto- ja tietopalvelut*. Lähtökohtana ei ole kirjastolaitos, instituutio, kuten muiden maiden kirjastolaeissa ja kuten myös Suomessa oli aikaisemmin. Tällä on haluttu korostaa myös lainsäädäntötasolla, että kirjastot ovat juuri kansalaisia, käyttäjiä varten. Kunnan tehtävänä on kirjastolain mukaan järjestää kirjasto- ja tietopalvelut ja turvata tiedon saatavuus kaikille kansalaisille.

Kirjastojen merkitys tiedollisen syrjäytymisen ehkäisemisessä ja kansalaisten tietoyhteiskunnan kehittämisessä on aivan keskeinen. Kansalaisten tietoyhteiskunnassa on huolehdittava tiedollisen syrjäytymisen ehkäisemisestä opettamalla kaikille tietoyhteiskunnan kansalaistaidot. Näihin kansalaistaitoihin kuuluu tavallisen lukutaidon lisäksi myös medialukutaito ja kyky navigoida tietovirrassa. Koulujen ja oppilaitosten tulee opettaa perustaidot. Kirjastot tukevat näiden taitojen ylläpitoa.

Kirjastot toimivat tulevaisuudessakin tiedon solmukohtina turvaamassa tiedon yleistä saatavuutta. Oikeus tietoon perusoikeutena on kansalaisten tietoyhteiskunnan kulmakivi. Kirjastoaatteen ytimenä on ollut ihmisten tasavertainen oikeus tietoon ja ihmiskunnan henkiseen perintöön. Tämä aate on tällä hetkellä mitä ajankohtaisin pohdittaessa, miten oikeus tietoon tietoyhteiskunnassa toteutuu. Teknisesti painottuneessa tietoyhteiskunnassa on olemassa vaara ihmisten jakautumisesta tietorikkaisiin ja tietoköyhiin. Tämä on uhka myös yhteiskuntarauhalle.

Hyvät kuulijat,

Tietoverkkojen käyttäjistä on noin 90 % alle 35 vuotiaita miehiä. Kansainvälisten tutkimusten mukaan tietotekniikan hyödyntäjistä on noin 80 % miehiä ja 20 % naisia. Tietotekniikan suunnittelu ja asiantuntijatehtävät ovat lähes kokonaan miesten käsissä. Erot poikien ja tyttöjen tietotekniikan käytön välillä eriytyvät jo hyvin varhain. Kehitys näyttää entisestään lisäävän tätä eroa, koska Suomessa tietotekniikan opiskelijoista on yhä vähemmän naisia. Suomessa naisten osuus on vähentynyt jopa kansainvälistä kehitystä nopeammin. Tyttöjen ja naisten tukeminen tietotekniikan ja tietoverkkojen käytössä on tärkeää, koska se vaikuttaa osaltaan siihen, millaisia sovelluksia kehitetään ja millaiseksi tietoyhteiskunnan sisältö muuttuu. Kirjastolla, jonka henkilöstö on naisvaltaista, ja jossa yhtenä työvälineenä ovat tietokoneet ja tietoverkot, on oma roolinsa kansalaisten tasavertaisessa palvelussa myös tässä asiassa. *Kirjastoilla on suuri merkitys myös nuorten ohjaamisessa käyttämään oikein verkkopalveluja.*

Tiedon saatavuus kirjastoissa on johdonmukaisinta ulottaa julkisin varoin tuotettuun tietoon, joka on tuotettu verovaroin ja jonka ihmiset ovat jo kertaalleen maksaneet verovaroin. Tällaisen tiedon kuten kirjastojen luetteloiden ja viitetietokantojen maksullistaminen on

kyseenalaista. Tietoyhteiskunnassa kaikkein minimaalisin ihmisen perusoikeuksiin kuuluva vaatimus on se että *kaikilla on mahdollisuus maksutta löytää tieto tiedosta*. Tämän perusoikeuden toteuttaminen on kirjaston tehtävä. Kansalaisten tiedontason turvaamiseksi yhteiskunnan on syytä investoida myös siihen että myös yksityisten tuottamaa perustietoa on kansalaisten saatavilla kirjastojen ja tietopalveluverkkojen kautta. Yhteistyössä tekijöiden edustajien kanssa on luotava tyydyttäviä tiedollisia yhteiskuntasopimuksia ja normeja, jotka koskevat verkkotiedon tekijänoikeuksia ja levittämisen ehtoja.

Hyvät kuulijat,

Kirjastojen tulevaisuuden menestysvaltti on, että *ne hallitsevat sisällön*. Huiman teknisen kehittymisen ja teknisten verkkoyhteyksien rakentamisen jälkeen katseet suuntautuvat sisältöihin. Juuri kirjastot pystyvät tarjoamaan sisältöä tekniikan lisäksi ja jäsentämään tiedon kaaosta. Kirjastot hallitsevat perinteisesti omat kokoelmansa. Tulevaisuudessa kirjastojen toiminnassa korostuu verkkojen ja tietojärjestelmien asiantuntemus.

Miten valtavasta tietotulvasta valitaan ja löydetään itselle merkityksellinen tieto? Tämän asian kirjastot hallitsevat! Tietoyhteiskunta on saamassa tietotekniikkayhteiskuntaa laajemman kulttuurisen ja humanistisen painotuksen. Tietoyhteiskunnasta puhuttaessa tiedolla tullaan jatkossa tarkoitetaan nimenomaan ymmärrystä ja viisautta - ei informaation tulvaa, joka uhkaa hukuttaa meidät määrällään. Kirjastojen tulisi hyödyntää tämä kehitys. Kunnalliset kirjastot tulevat yhä enemmän tiedollisen hermoverkon keskuksiksi, jossa erilaiset kirjastot ja julkisten palvelujen tietopisteet muodostavat yhteisen tietopalveluverkon.

Kirjastojen rooli tulee muuttumaan siten, että toiminnan painopiste siirtyy omien kokoelmien hoidosta verkkojen ja tietojärjestelmien asiantuntemukseen. Kirjastot tuottavat tulevaisuudessa tiedonhakuvälineitä tietovirroissa navigoimiseksi ja opastavat niiden käytössä sekä tukevat koulutuksen tiedonhaun opetusta.

Kun nykyään puhutaan ylellisyytenä henkilökohtaisesta kuntoiluohjaajasta, joka on koko ajan vierellä kannustamassa ja opastamassa kuntoiluun, voisi haaveilla henkilökohtaisesta tietohjaajasta, joka neuvoisi miten löytää juuri itselle merkityksellinen tieto valtavasta tietotulvasta. Tällaista haavetta ja ohjausta kirjastot ovat toteuttaneet koko ajan hiljaa ja huomaamattomasti. Tämä hiljainen työ ei ole kuitenkaan jäänyt huomaamatta Siitä oli selvä osoitus uuden kirjastolain eduskuntakäsittelyn lausunnoissa, joissa korostettiin ammattihenkilöstön merkitystä. Asiakkaat haluavat ja tarvitsevat ammattitaitoisen henkilökunnan palveluja yhä enemmän.

Hyvät kuulijat,

Uusi kirjastolaki ja -asetus antavat valtakunnallisen linjauksen, miten kussakin kunnassa kirjastoja tulisi kehittää ja mikä on kirjastojen tehtävä nyky-yhteiskunnassa ja tulevaisuuden yhteiskunnassa. Suomalainen kirjastolaitos on saanut niin kansallista kuin kansainvälistä tunnustusta, joka oli nähtävissä mm. kirjastolakiesityksen eri käsittelyvaiheissa Eduskunnassa.

Kirjastoilla on tällä hetkellä valtakunnallisesti tunnustettu asema. Valitettavasti kuitenkin kaikissa kunnissa ei ymmärretä kirjaston perustehtävää ja sitä, että kirjastojen lakkauttaminen, uuden aineiston hankinnan vähentäminen ja ammattihenkilöstön virkojen lakkauttaminen ovat hyvin lyhytnäköisiä säästötoimenpiteitä, joiden aiheuttamia vahinkoja on myöhemmin vaikea ja kallista korjata. *Noin 80 % kuntalaisista käyttää tavalla tai toisella kirjastojen palveluita.*

Etelä-Suomen alueella kirjastot painiskelevat väestön kasvupaineiden kanssa. Kirjastojen kävijä- ja lainausmäärät ovat kasvaneet viime vuosina huomattavasti muuta maata enemmän, mikä aiheuttaa vaatimuksia etenkin kirjastotiloille. Tilaa tarvitsevat nykyajan kirjastoissa asiakaspäätteet ja asiakkaat, jotka tarvitsevat yhä enemmän tilaa kirjastoissa olemiseen - ei vain käymiseen. Myös nuoret ja opiskelijatyhmät tarvitsevat omat tilansa. Ranskassa tehdyn tutkimuksen mukaan asiakkaat viipyvät kirjastossa aineiston parissa kauemmin, mitä

enemmän kirjastoissa oli teknisiä tiedonhakuvälineitä ja verkkoyhteyksiä. Tekniikan tulo kirjastoihin ei siis vähennä tilatarvetta, vaikkakin se muuttaa tilojen suunnittelua.

Keravalla kirjastotilojen laajennus- tai uusien tilojen hankesuunnitelmat ovat olleet vireillä jo parikymmentä vuotta. Opetusministeriöön on esitetty erilaisia kirjastovaihtoehtoja, mutta hankkeet ovat kerta toisensa jälkeen kaatuneet kunnan lopullisen päätöksen puuttumiseen. Asialle toivoisi löytyvän kaikkia osapuolia tyydyttävä ratkaisu.

Etelä-Suomen läänin kirjastojen käytön kasvusta huolimatta ovat kirjastojen määrärahan supistukset olleet poikkeuksellisen suuria etenkin keskisuurissa kunnissa. Uuden aineiston hankintaa ja vakinaista henkilöstöä on vähennetty usean vuoden ajan. Kysynnän ja tarjonnan välille on syntynyt suuri ristiriita. Alueella on jo vähitellen nähtävissä, miten kävijä- ja lainausmäärät vähenevät, kun kirjastoon hankitun uuden aineiston määrä on pitkään ollut puutteellista. Uusia aineistomuotoja ei myöskään ole pystytty hankkimaan kysyntää vastaavasti. Kirjasto ei ole kuitenkaan varasto, vaan dynaaminen laitos, jossa tulee olla ajan tasalla olevaa aineistoa ja ammattitaitoista henkilöstöä palvelemaan kaikenikäisiä asiakkaita. Koska yleiset kirjastot huolehtivat suurelta osin myös koululaisten ja opiskelijoiden kirjastopalveluista, tulee palvelujen olla ajan tasaisia.

Kirjaston yhteiskunnallinen vaikuttavuus on suurempi kuin on tiedostettukaan. Kirjaston käyttäjät pitävät kirjastopalveluja kunnissa arvossa ja yhtenä tärkeimpien palvelujen joukossa. Ei ole harvinaista, että jos kirjaston käyttäjiltä kysyttäisiin, paljonko he arvioisivat julkisia varoja käytettävän kotikuntansa kirjastoon, arvio olisi todellisia menoja suurempi. Erään tutkimuksen mukaan käyttäjien arvio kirjaston tuottamasta hyödystä on nelinkertainen kuin mitä kirjaston menot todellisuudessa olivat. Tämäkin seikka osoittaa miten syvästi kirjastojen merkitys koetaan.

Eduskunta on hyväksyessään uuden kirjastolain antanut tukensa kirjastolle. On kuitenkin tehtävä vielä paljon työtä, jotta kaikilla tasoilla ymmärrettäisiin kirjasto- ja tietopalvelujen merkitys ja tehtävä.

Lopuksi kaiken tietoyhteiskunta- ja tietoverkkopuheen ja mahdollisesti sen tuottaman hengästyneisyyden ja ahdistuksen tunteen jälkeen on hyvä rauhoittua tunnelmaan, jota kirjastot tarjoavat. Kirjastossa voi syventyä lukemaan kirjaa. Ote Leena Krohnin esseekokoelmasta: "Katse liukuu pitkin pienten mustien merkkien riviä ja jotakin alkaa tapahtua. Kirja alkaa toimia, on kuin siihen syttyisi valo. Lukijan katse sytyttää siihen valon, panee sen toimimaan."